

AFRIKADA MILLIY UYG'ONISH VA MUSTAQILLIK G'OYALARINING PAYDO BO'LISHI

Muhsiddinov Ahrorbek

Oltiariq tumani 1-son texnikumi tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Afrika qit'asida milliy uyg'onish jarayonining shakllanish sabablari, mustamlakachilik siyosatining oqibatlari hamda XX asrda mustaqillik g'oyalarining rivojlanish bosqichlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, Afrika davlatlarida milliy ozodlik harakatlarining yuzaga kelishi, pan-afrikanizm mafkurasining rivojlanishi, xalqaro siyosiy omillarning ta'siri va mustaqillik uchun olib borilgan kurashlarning tarixiy ahamiyati ochib beriladi. Maqolada Gana, Jazoir, Keniya, Misr va Janubiy Afrika Respublikasi misolida milliy harakatlarning o'ziga xos jihatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Afrika, milliy uyg'onish, mustamlakachilik, pan-afrikanizm, dekolonizatsiya, milliy ozodlik harakati, aparteid, mustaqillik.

KIRISH

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Afrika qit'asi dunyoning eng yirik mustamlaka hududiga aylandi. Sanoat inqilobidan keyin Yevropa davlatlarining xom ashyo va yangi bozorlar uchun raqobati kuchaydi. Natijada Buyuk Britaniya, Fransiya, Germaniya, Belgiya, Portugaliya va Italiya kabi davlatlar Afrika hududlarini egallashga kirishdi. 1884–1885-yillarda o'tkazilgan Berlin konferensiyasi Afrika tarixidagi eng muhim siyosiy voqealardan biri bo'ldi. Ushbu konferensiyada Afrika xalqlarining manfaatlari hisobga olinmagan holda qit'a hududlari Yevropa davlatlari o'rtasida bo'lib olindi. XX asr boshiga kelib Afrika hududining qariyb 90 foizi mustamlaka holatiga tushib qoldi.

Mustamlakachilik siyosati Afrika xalqlarining iqtisodiy, siyosiy va madaniy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Mahalliy aholining yer maydonlari tortib olindi, tabiiy boyliklar tashib ketildi, og'ir soliqlar joriy qilindi va millionlab insonlar majburiy mehnatga jalb etildi. Ayniqsa, Belgiya nazoratidagi Kongoda rezina ishlab chiqarish uchun amalga oshirilgan zo'ravonliklar millionlab insonlarning halok bo'lishiga sabab bo'ldi. Mustamlakachilar tomonidan olib borilgan irqiy kamsitish siyosati esa Afrika xalqlarining milliy o'zligini anglashiga va ozodlik g'oyalarining kuchayishiga olib keldi.

Afrikada milliy uyg'onish g'oyalarining shakllanishida ta'lim, matbuot va ziyolilar qatlaminin paydo bo'lishi muhim omil bo'ldi. XX asr boshlarida Yevropa universitetlarida tahsil olgan afrikalik talabalar millatchilik, erkinlik va demokratiya g'oyalari bilan tanishdi. Shu davrda pan-afrikanizm mafkurasi shakllandi. Ushbu mafkura dunyo bo'ylab qora tanli xalqlarning birdamligini targ'ib qildi va mustamlakachilikka qarshi umumiy kurashni qo'llab-quvvatladi.

NATIJA VA XULOSALAR

Afrikada milliy uyg'onish harakatlari dastlab Shimoliy Afrika hududlarida kuchliroq rivojlandi. Misrda ingliz mustamlakachiligiga qarshi harakatlar XX asr boshlaridayoq boshlangan edi. 1919-yilda Misrda yuz bergan xalq qo'zg'oloni natijasida Buyuk Britaniya

mamlakatga qisman mustaqillik berishga majbur bo'ldi. Bu voqea boshqa Afrika xalqlari uchun ham muhim siyosiy namuna vazifasini bajardi.

Afrika qit'asida milliy ozodlik harakatlarining mafkuraviy asosini pan-afrikanizm tashkil etdi. Ushbu g'oyaning yirik targ'ibotchilaridan biri Marcus Garvey bo'ldi. U qora tanli xalqlarning siyosiy birligi va iqtisodiy mustaqilligini qo'llab-quvvatladi. 1945-yilda Manchester shahrida o'tkazilgan Pan-Afrika kongressida mustamlakachilikka qarshi kurashning yangi bosqichi boshlanganligi e'lon qilindi. Ushbu kongressda keyinchalik Afrika davlatlarining rahbarlariga aylangan ko'plab siyosatchilar qatnashdi.

Ikkinchi jahon urushi Afrika xalqlarining siyosiy faolligini keskin oshirdi. Urush davrida yuz minglab afrikaliklar Yevropa davlatlari armiyasida xizmat qildi. Urushdan keyin ular tenglik va siyosiy huquqlar talab qila boshladi. Shu bilan birga, urush Buyuk Britaniya va Fransiya kabi mustamlakachi davlatlarning iqtisodiy qudratini zaiflashtirdi. 1945-yilda tashkil etilgan Birlashgan Millatlar Tashkiloti xalqlarning o'z taqdirini o'zi belgilash huquqini qo'llab-quvvatladi. Natijada dekolonizatsiya jarayoni tezlashdi.

1950–1960-yillar Afrika tarixida mustaqillik davri sifatida muhim ahamiyat kasb etdi. Ayniqsa 1960-yil tarixga “Afrika yili” nomi bilan kirdi. Chunki aynan shu yilda 17 ta Afrika davlati mustaqillikka erishdi. Ushbu davrda mustamlaka tizimi jadal ravishda parchalanib bordi.

Gana Sahroi Kabirdan janubdagi birinchi mustaqil davlat bo'ldi. 1957-yilda mamlakat mustaqilligi e'lon qilindi. Mustaqillik uchun kurashga Kwame Nkrumah boshchilik qildi. U “Afrika birligi” g'oyasini ilgari surib, qit'a davlatlarining siyosiy hamkorligini qo'llab-quvvatladi. Gananing mustaqillikka erishishi Nigeriya, Uganda, Tanzaniya va boshqa davlatlarda ham milliy harakatlarning faollashuviga olib keldi.

Jazoirda Fransiya mustamlakachiligiga qarshi olib borilgan urush Afrika tarixidagi eng qonli ozodlik kurashlaridan biri bo'ldi. 1954-yilda Jazoir Milliy Ozodlik Fronti qurolli kurash boshladi. Fransiya armiyasi qo'zg'olonni bostirish uchun katta harbiy kuch ishlatdi. Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra, urush davomida yuz minglab jazoirliklar halok bo'lgan. 1962-yilda Jazoir mustaqillikka erishdi va bu voqea Fransiya mustamlaka tizimining zaiflashganini ko'rsatdi.

Sharqiy Afrikada Keniyadagi “Mau-Mau” harakati mustamlakachilikka qarshi kurashning muhim bosqichiga aylandi. 1952–1960-yillarda davom etgan qo'zg'olon ingliz hukumatini jiddiy xavotirga soldi. Garchi harakat shafqatsiz bostirilgan bo'lsa-da, u mustamlaka boshqaruvining yemirilishiga olib keldi. Natijada 1963-yilda Keniya mustaqillikka erishdi.

Afrika qit'asidagi mustaqillik harakatlari faqat siyosiy ozodlik bilan cheklanib qolmadi. Ko'plab davlatlarda iqtisodiy mustaqillik va tabiiy boyliklarni milliy nazoratga olish masalalari ham asosiy maqsadga aylandi. Masalan, Liviya va Angolada neft va mineral resurslar ustidan nazorat uchun uzoq siyosiy kurashlar olib borildi. Janubiy Afrika Respublikasidagi aparteid siyosati Afrika tarixidagi eng keskin irqiy kamsitish tizimlaridan biri bo'ldi. 1948-yildan boshlab oq tanlilar hukumati qora tanli aholining siyosiy va iqtisodiy huquqlarini keskin chekladi. Nelson Mandela boshchiligidagi kurash xalqaro hamjamiyat tomonidan qo'llab-quvvatlandi. Mandela 27 yil qamoqda saqlanganiga qaramay, kurashni

davom ettirdi. 1994-yilda aparteid tizimi tugatildi va mamlakatda ilk demokratik saylovlar o'tkazildi.

Afrika davlatlarining mustaqillikka erishishida xalqaro tashkilotlarning roli ham muhim bo'ldi. 1963-yilda tashkil etilgan Afrika Birligi Tashkiloti mustamlakachilikka qarshi kurashayotgan xalqlarni qo'llab-quvvatladi. Keyinchalik ushbu tashkilot Afrika Ittifoqiga aylantirildi va qit'a davlatlari o'rtasidagi siyosiy hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qildi.

Afrikada milliy uyg'onish harakatlari madaniy sohada ham katta o'zgarishlarga olib keldi. Mustamlaka davrida cheklangan mahalliy tillar va milliy qadriyatlar qayta tiklana boshladi. Afrika adabiyoti, san'ati va tarixshunosligi rivojlandi. Mustaqillikdan keyin ko'plab davlatlarda milliy universitetlar tashkil etildi, mahalliy tarixni o'rganishga e'tibor kuchaydi.

Xulosa

Afrikada milliy uyg'onish va mustaqillik g'oyalarining shakllanishi uzoq tarixiy jarayon natijasi bo'ldi.

Mustamlakachilik siyosati Afrika xalqlarining iqtisodiy va siyosiy erkinligini cheklagan bo'lsa-da, aynan shu bosim milliy ongning kuchayishiga sabab bo'ldi.

Yevropa davlatlari tomonidan olib borilgan ekspluatatsiya siyosati, irqiy kamsitish va siyosiy tengsizlik afrikaliklarni ozodlik uchun kurashga undadi.

XX asr davomida Afrika xalqlari mustaqillik uchun turli shakllarda kurash olib bordi.

Ayrim davlatlarda siyosiy muzokaralar orqali mustaqillikka erishilgan bo'lsa, boshqa hududlarda uzoq davom etgan qurolli kurashlar yuz berdi.

Gana, Jazoir, Keniya va Janubiy Afrika Respublikasi tajribasi Afrika xalqlarining ozodlik yo'lidagi qat'iyatini yaqqol namoyon etdi.

Hozirgi davrda Afrika qit'asi tabiiy resurslari, yosh aholi sonining ko'pligi va geosiyosiy ahamiyati bilan dunyo siyosatida muhim o'rin egallamoqda.

Afrika davlatlari iqtisodiy integratsiya, sanoatlashtirish va ta'lim tizimini rivojlantirish orqali global siyosiy-iqtisodiy tizimdagi mavqegini mustahkamlashga intilmoqda.

Demak, Afrikadagi milliy uyg'onish va mustaqillik harakatlari nafaqat mustamlakachilik tizimining yemirilishiga, balki zamonaviy Afrika davlatlarining shakllanishiga ham asos bo'lib xizmat qilgan tarixiy jarayondir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Azamat Ziyov. O'zbekiston davlatchiligi tarixi. Toshkent: Sharq, 2021.
2. Ahmedov B. Jahon tarixi. Toshkent: O'zbekiston, 2020.
3. Jo'rayev N. Yangi tarix. Toshkent: Akademnashr, 2022.
4. Ergashev Sh. Jahon sivilizatsiyalari tarixi. Toshkent: Ma'naviyat, 2021.
5. Hasanboyev O. Siyosatshunoslik asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
6. Abdullayev R. XX asr jahon tarixi. Toshkent: O'qituvchi, 2019.
7. Sodiqov H. Mustamlakachilik va milliy ozodlik harakatlari tarixi. Toshkent: Tafakkur, 2023.
8. Young C. The Postcolonial State in Africa. Princeton University Press, 2022.



9. Nkrumah K. Neo-Colonialism: The Last Stage of Imperialism. London, 2019 nashri.
10. Mandela N. Long Walk to Freedom. New York, 2018 nashri.
11. Davidson B. Modern Africa: A Social and Political History. Routledge, 2020.